

Salih Fočo

Metodologija društvenih i pravnih nauka

Naša javnost je ovih dana konačno dobila na uvid i korištenje respektabilno djelo iz područja metodologije društvenih nauka. Njen autor je dr. Fuad Saltaga, profesor Pravnog fakulteta u Sarajevu¹. Oblast istraživanja i metodologije dugo je bila zapostavljena kao naučna disciplina i sredstvo istraživanja. Za to bi mogli naći opravdanje u tome što je socijalistički model svoje stavove temeljio na apstraktnim i teorijskim postavkama, dok je svjesno zanemarivao i potiskivao istraživanje društvene stvarnosti, procese i odnose koji su se uspostavljali i koji su išli tokom drugačijim od ideoloških vizija. Da stvarnost nije bila takva, ne bi socijalizam doživio svoj kraj bez nagovještaja u zaokretu u političkoj strategiji i političkoj ideologiji. Djelo koje smo dobili i koje je dobrodošlo studentima ali i svima drugima koji se bave društvom na jedan osoben način ilustrira raznovrsnost tehnika i metoda istraživanja. Utemeljenost teorije i komplementarnost empirije odlike su ovog rada koji nas na posve drugačiji način od dosadašnjeg ili uobičajenog uvodi u prostor osmišljavanja i istraživanja značajnih odnosa koji su veoma indikativni i putem kojih analitičari i istraživači mogu uočiti sve relevantne pojave ili ishode događaja na znanstvenim osnovama i nepristrasnim i validnim metodama.

Autor u spomenutoj studiji konstatira da su u sociologiji još uvijek prisutni sporovi o tome je li ona empirijska ili teorijska nauka, je li ona uopće nauka, šta je predmet njenog izučavanja i kojim se metodama služi. Te suprotnosti po Saltaginom mišljenju nemaju strogo metodološko značenje. Sporovi do kojih dolazi više odražavaju sklonost određenih naučnih disciplina odnosno pravaca u sociologiji i njihovoj orijentaciji u primjeni određenih metoda u istraživanju odnosno izučavanju društva. Zavisno od

¹ Fuad Saltaga, Metodologija društvenih i pravnih nauka, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005.

predmeta interesiranja, ti pravci posežu za razdvajanjem teorije od metode odnosno instrumenata istraživanja od teorijskih i hipotetičkih predviđanja. Pokušaj da se definira sadržaj i metod sociologije, kako s pravom Saltaga konstatira, odmah postavlja drugo pitanje, posebno sa stajališta prirodnih nauka, je li sociologija teorijska ili egzaktna nauka. Sociologija je, naravno, i nauka o društvu u općem i teorijskom smislu, koja se u ispitivanju i objašnjavanju društvenih pojava koristi i empirijskim analizama, ali i teorijskim pretpostavkama, što je njena prednost. U svojoj povijesti nastanka i afirmacije sociologija se ponajprije oslanjala na racionalna mišljenja i logičke zakone, a ne na emocije, volju ili nagone. Sociologija polazi od onoga što jeste, pa se i iskustveno može provjeravati. Nesumnjivo je da je sociologija i teorijska nauka koja otkriva zakonitosti društvenog razvitka, dakle onog što je suštinsko i što doprinosi da se razumije društvo, društvena pojava uopće.

Autor spomenute studije polazi od stavova doajena metodoloških postavki kod nas, nekadašnjeg profesora Sarajevskog univerziteta Vojina Milića², koji smatra da je sociologija teorijska nauka o ljudskom društvu, što znači nauka o sistemu odnosa koji u društvu postoje, o oblicima i djelatnostima u kojima se društveni život ispoljava i njegovim raznolikim tvorevinama, a zatim i o odnosima društva prema prirodi, kao i o tome da je to nauka o društvenom razvoju. Kao teorijska nauka, sociologija teži da o svim ovim iskustvima i sadržajima dođe do teorijskog, tj. općeg i sistemskog saznanja. U tome se sastoji i njena razlika u odnosu na historiju. Sociologija za predmet svoga izučavanja ima društvo koje spoznaje prvenstveno empirijskim istraživanjima, a potom se oslanja i racionalno se koristi i istraživanjima do kojih su došle druge društvene nauke. Kako sociologija proučava društvo u njegovom totalitetu, onda ga takvog nastoji i spoznati. Društvo nije moguće razumjeti u cjelini bez razumijevanja parcijalnih društvenih pojava i same njegove unutrašnje strukture. Zato se sociologija ne može svesti u okvire kojima je znanstvena egzaktnost osnovni cilj. Zapravo, tematska orijentacija određuje primjenu metoda i sredstava istraživanja. Kada je riječ o sociologiji kao naučnoj disciplini, time nije rečena sva istina. S obzirom na to da je ona nerijetko u povijesti bila izložena ideologijskoj pristrasnosti, njena teorijska dimenzija joj je davala prostora za bjekstvo ispod tog okvira.

Sociološka empirijska analiza je razotkrivala društvene devijantnosti svakog sistema i zato je ponekad bila nepoželjna. Nerijetko je sociologija kao istraživačka i analitička disciplina koja je kritički razmatrala i prosuđivala konkretne procese i odnose u društvu zadobijala političku dimenziju, pa joj se ponekad pokušavala osporiti validnost, pogotovo validnost njenih saznanja

² Vidjeti: Vojin Milić, Sociološki metod, Nolit, Beograd, 1978.

i spoznaja. U suprotstavljanju njenom naučnom objašnjenju u prvi plan su isticane integrativne funkcije društvenih nauka koje bi one trebale imati u sistemu, pa time i sociologija ima zadaću da doprinosi njegovom razvoju, što je stvaralo prostor za dogmatsko mišljenje i objašnjavanje pojava, odnosno najčešće mjera i akcija koje su dovodile u vrlo nezavidnu poziciju i kretanja u društvu i poziciju čovjeka u njemu. Time je usporavan razvoj sociologije kao moderne naučne discipline, ili se ona potpuno eliminirala kako bi joj se onemogućio kritički i istraživački prostor, iz ideoloških razloga.

Zadatak sociologije nije da opisuje događaje ili da objašnjava ono što je na površini i što se jasno vidi. Njen zadatak je, prije svega, pronaći "skrivenne" činjenice koje predstavljaju ključ za razumijevanje društvenih događaja. I zato se obično kaže da je zadaća sociologije spoznati ono što se zbiva iza "fasade" događaja, odnosno iza pojavne ravni odnosno refleksija. Da bi ona to ostvarila kao nauka, mora se služiti određenim metodama i istraživačkim postupcima. Najveći dio svojih istraživačkih metoda sociologija je preuzela od drugih nauka ili sama razvila. Svaka je nauka, pa prema tome i sociologija, određena svojim predmetom i sadržajem izučavanja. Metode kolega Saltaga s pravom definira kao niz ideja ili postupaka pomoću kojih se nastoje uočiti i objasniti određene pojave ili procesi. S razvojem nauke razvijane su i usavršavane ili poboljšavane metode kojima se sociologija služi. Neke od metoda su zamijenjene novim, izgrađenim na osnovu empirijski primijenjenih znanja ili razvoja nauke i uopće tehničkog i informatičkog progressa.

Spor o tome mogu li se iste metode koristiti i u istraživanju prirodnih i društvenih pojava traje i danas i iz njega proizlaze različiti pravci i teorije. Jedni zastupaju stajalište metodologijskog jedinstva prirodnih i društvenih znanosti, drugi se tome suprotstavljaju, s objašnjenjem da je priroda čovjeku dana na vanjski način pa se može proučavati jedino analitičkim, objektivnim postupcima, dok društvene nauke proučavaju proizvod ljudske aktivnosti i volje primjenom neposrednih metoda. Odmah se, kako s pravom Saltaga upozorava, postavlja pitanje koje su to neposredne a koje objektivne metode. Objektivnim metodama se promatraju određeni procesi, analiziraju pojave, uspoređuju pojedini dijelovi itd. Metodama eksperimentiranja se na precizan način utvrđuju činjenice u brojevima, postocima, formulama, koeficijentima i indikatorima.³ Sve je to usmjereno na otkrivanje uzročnosti, tj. na pitanje kako jedna pojava izaziva drugu, odnosno kako jedna proizlazi iz druge i kako jedna slijedi iza druge. Kada je riječ o društvu, onda to nije kauzalno objašnjenje, već razumijevanje. Smatra se da ljudi mogu razumjeti ili shvatiti samo ono što su sami stvorili, a ono što nije njihov vlastiti proizvod mogu objasniti ili opisati, ali ne mogu razumjeti.

³ Ivan Kuvačić, Sociologija, Školska knjiga, Zagreb, 1979, str. 29.

Metode određuju polazne osnove i granice istraživanja. Najznačajnije metode kojima se sociologija služi jesu historijska metoda, komparativna ili usporedna metoda, dijalektička metoda, metoda sistematizacije i funkcionalne analize te naučna metoda. Zavisno od prihvaćenosti istraživačke metode i raznovrsnih istraživačkih postupaka i tehnika, razvile su se i mnoge sociološke teorije i pravci odnosno teorije društva. U globalnom smislu, sociološki pravci bi se približno mogli grupirati prema već nekim od tih pravaca, mada se i oni sami međusobno prepliću, ili ih je nemoguće označiti samo jednim imeniteljem.

Najznačajnije metode odnosno načine istraživanja kojima se sociologija koristi nužno je posmatrati u jednoj cjelini jer sve skupa daju rezultat, doprinoseći razumijevanju društva u njegovom totalitetu. Pod metodom Saltaga također podrazumijeva skup osnovnih principa koji određuju analitički okvir jedne nauke, sa svim istraživačkim postupcima (tehnikama istraživanja) pomoću kojih nauka nastoji riješiti probleme koji se pred nju postavljaju.

Vrijednost rada je višestruka, ne samo da nas postupno uvodi u svijet tajni istraživanja i načina razmišljanja kako društvo i procesi funkcioniraju, kako se generiraju pojave i kojim pravcem idu, kako ih analizirati i pratiti nego i u tome što daje izvorne tekstove nekih od najznačajnijih mislilaca. Spomenut ćemo samo neke kao što su Durkheim, Weber, Manheim, Brecht, Stros. Izvorni tekstovi ovih autora su utoliko značajniji što na jednom mjestu čitaoca ili istraživača upućuju na promišljanje ali i nužnost praktičnog aspekta metodoloških i tehničkih postupaka u istraživanju društva i procesa u njemu.

Drugi dio knjige bavi se metodologijom prava, dakle aspektom koji je također zapostavljen i koji je nužno obnoviti u novom sistemu pravne nauke koja iza sebe ostavlja model prinude i uspostavlja načelo slobode. Pravo kao disciplina bilo je dugi niz godina podređeno politici, bez mogućnosti da funkcionira na načelima logike pravne norme i njene svrsishodnosti nasuprot čovjekovoj nužnosti. Otuđeni politički centri su pravo koristili kao instrumentarij za realizaciju ciljeva koje je sebi u ideološkom smislu vladajuća politička opcija postavljala. Dakle, pravo je dugi niz godina bilo sredstvo realizacije, a ne sistem kreacije slobode i dostojanstva čovjeka i sistema vlasti. Nužnost vraćanja pravu i njegovoj autonomnosti kako u naučnom tako i u razvojnom smislu potrebnost je novih društvenih snaga i zaokreta sistema koji trebaju biti u funkciji čovjeka i njegovih interesa. U tome ova studija daje kritičku podlogu, ali i upute u metodološkom smislu kako misliti logiku prava i kako normu koristiti kao sredstvo čovjekove potrebe a ne moći vlasti i vladara.

Knjiga koja je pred nama ne ostavlja ravnodušnim istraživače društva, pogotovo sociologe i pravnike. Sud o validnosti i njenoj provokativnosti tek slijedi. Autor je kazao svoje, mnoge dileme su i dalje ostale, ali i teze, kao i praktični instrumentariji koji su osnova za one koji žele promišljati i istraživati procese i odnose na što objektivniji način. Njena primjena je validnija u praksi, pogotovo pravnoj, gdje je nesigurnost i nemoć i prava i čovjeka danas prisutnija i gdje su bitne promjene, ali na osnovama koje govore o objektivnosti stanja i odnosa, a ne o parcijalnosti individualnih sudbina.